

Христина ХАРЧУК

ПОЛЬСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ МЕМОРІАЛ НА ЛИЧАКІВСЬКОМУ ЦВИНТАРІ

Показано хід будівництва польського військового цвинтаря у Львові у 20-ті рр. XX ст. та його знищення у радянський період.

Ключові слова: *цвинтар, поляки, Львів, українсько-польська війна.*

Польський військовий меморіал знаходиться з південної сторони Личаківського цвинтаря, на похилій, спадистій в бік Погулянки, ділянці. Цю ділянку – колишній фільварок монахинь вірменських бенедиктинок – подарувала під цвинтар полеглих у боях за Львів поляків у 1918–1919 рр. Гертруда Оханович, сестра вірменського католицького архієпископа Юзефа Теодоровича. Рішення про створення цього цвинтаря за аналогією поховань польських повстанців 1830 р. і 1863 р. прийняте магістратом Львова в кінці листопада 1918 р.¹ Колишні вояки Юзефа Пілсудського ще 14 липня 1918 р. висунули постулат утворення на Личакові окремого поля поховань для колишніх легіоністів за зразком тих, що вже існували для учасників повстань 1830 р. і 1863 р. На це поле мали перенести й могили легіоністів, похованих на Австрійському військовому кладовищі. Над їхніми могилами було встановлено березовий хрест (7 м заввишки).

Перше поховання на ґрунті під Личаківським цвинтарем відбулося 24 листопада 1918 р. Після того, як українські війська відступили зі Львова і для поляків стали доступними Личаківський та Янівський цвинтарі, міська рада вирішила ліквідувати у місті всі тимчасові поховання, де відбувалися бої. Починаючи з весни 1919 р., на новостворений цвинтар біля Личакова перенесли останки полеглих з численних місць поховань у скверах та парках². Останнє перезахоронення відбулося у квітні 1939 р.

Найбільше поховань було у сквері перед Львівською Політехнікою, при Кадетській школі (тепер – Академія Сухопутних військ на вул. Гвардійській), школі ім. Сенкевича та в Стрийському парку. За даними газети “Gazeta Lwowskiej” (“Львівської Газети”), з 18 по 22 квітня 1919 р. з-під Львівської Політехніки перенесли тлінні останки полеглих зі спільних і окремих могил на новостворений цвинтар, названий пізніше цвинтарем “Obrońców Lwowa”³.

Перед будинком Львівської Політехніки знаходився польовий військовий шпиталь. На його території хоронили померлих від ран та полеглих на полі бою вояків. Після закінчення боїв у сквері біля Львівської Політехніки звели тимчасову каплицю. Коли останки полеглих перенесли на цвинтарі, на цьому місці – зі сторони вул. Захарівича (тепер – вул. Архітекторська) – 22 листопада 1925 р. з ініціативи громадського комітету відкрито пам’ятник, виконаний за проектом архітектора

Вітольда Равського⁴. Заснуванням цвинтаря “Obrońców Lwowa” займався воевідський відділ військового гробівництва. 26 травня 1926 р. з Янівського кладовища на цей цвинтар перенесли ексгумовані тлінні останки польських воїнів (21 особу), які полягли в боях, що велися від 1 листопада 1918 р. до 30 червня 1919 р., а також – померлих своєю смертю після цієї дати, аж до 1924 р.⁵

Перший проект впорядкування цвинтаря розробив Владислав Кубік, викладач Сільськогосподарської Академії в Дублянах. За цим проектом мали бути сформовані тераси на схилі Погулянки, алеї, посаджені дерева. Саме тоді збудовано дерев'яну каплицю, а цвинтар огорожено дерев'яним парканом. Польсько-більшовицька війна, бої з армією Семена Будьонного під Львовом перервали роботи, пов'язані з формуванням терас. Поранених, які вмирили у львівських шпиталях, хоронили нашвидкоруч. Хаотичне розміщення могил утруднило пізніше планування цвинтаря.

19 жовтня 1921 р. “Kurier Lwowski” (“Львівський кур'єр”) подав сенсаційне повідомлення про те, що перше місце в конкурсі впорядкування цвинтаря отримав проект під символом “Білі Троянди”⁶, автором якого став не відомий архітектор, а студент V курсу відділу архітектури Львівської Політехніки Рудольф Індрух (син чехи та словака) – колишній офіцер австрійської армії та учасник бойових дій 1918 р. Коли виявилось, що проект є дуже дорогим, незаможний автор передав свій гонорар на conto будови цвинтаря.

Проект Р. Індруха був найкращим, найсміливішим і найпомпезнішим. Автор вдало поєднав три основні монументальні частини цвинтаря, сполучивши їхні архітектурні елементи в загальну архітектонічну композицію. Три основні частини: каплиця для Служби Божої, катакомби і пам'ятник Слави у вигляді величезної колонади, вражають загальною архітектурною єдністю. У своїй концепції Р. Індрух використав спадистий рельєф місцевості, створивши цвинтар на терасах. У проекті передбачався головний вхід на цвинтар зі сторони Погулянки, до якого мала йти широка алея, обсаджена високими деревами, яка б закінчувалася закритою вхідною брамою, завершеною різьбленим в камені орлом, що горне під свої крила молодих орлят. Однак ця частина задуму Р. Індруха не була реалізована. Каплиця побудована в 1922–1924 рр. на високому пагорбі у формі ротонди. Будівельними роботами при її зведенні безкоштовно керував інженер Казимир Вайс. На її вівтарі поміщено скульптуру Божої Матері з маленьким Ісусом Христом, який робить перші кроки (проект відомої польської скульпторки Люни Амалії Дрекслер). За гіпсовою моделлю фігуру виконав з каменю пісковика львівський скульптор Анджей Альбрехт⁷.

Катакомби розташовані трохи нижче від каплиці і поєднані з нею широкими кам'яними сходами, які знаходилися з правого та лівого боку тераси. Кожна катакомба складається з чотирьох склепінчастих крипт. Між катакомбами була криниця з басейном. Кран, з якого витікала вода в басейн, був оздоблений маскароном з пісковика. Аркади катакомб стояли на 12-ти стовпах, які з'єднувалися між собою псевдороманськими арками. Ззовні на стовпах було шість фігурних рельєфів ангелів, що стоять з хрестами *Virtuti Militari* на грудях і терновими вінками у руках. Широкий карниз над арками стовпів прикрашали шістнадцять рельєфів херувимів. У вісьмох криптах катакомб поховано 72 полеглих воїнів, ексгумованих і вибраних

спеціальною комісією з різних відрізків фронту. Крипти закриті кам'яними плитами, які оздоблювала кам'яна різьба у стилі модерну. На цих плитах були висічені прізвиська полеглих, дати їх народження та смерті.

Будівництво катакомб тривало до жовтня 1932 р. Після смерті Р. Індруха їх співавтором став відомий будівничий Антон Несторовський. Будівельні роботи ускладнилися через зсуви ґрунту і високий рівень ґрунтових вод. Необхідно було протидіяти зсуву ґрунту і глибоко закласти фундаменти будівель⁸.

З лівого боку катакомб знаходився пам'ятник американським пілотам з ескадрону імені Тадеуша Костюшки, який побудовано на кошти Народного Об'єднання Поляків Америки. Пам'ятник відкрито 30 травня 1932 р. Він був побудований за проектом архітектора Юзефа Рудницького і скульптора Юзефа Стажинського⁹. З шістнадцяти американських пілотів на батьківщину повернулося тринадцять; троє з них поховано на Личаківському меморіалі: Едмунд Грейвс, капітан Артур Келлі, поручник Мак Каллум. Один із американських пілотів загинув під час військового параду в 1919 р. Його літак впав на палац Потоцького у Львові.

Праворуч від катакомб поховані французькі піхотинці, які воювали на стороні Польщі. Спочило їх тут відразу сімнадцять (шістнадцять з них перевезли до Франції), пізніше залишився лише один – Жан Ларке. 26 травня 1928 р. споруджено пам'ятник Французьким воїнам за проектом Юзефа Ружинського при співучасті скульптора Казимира Сокальського¹⁰.

Нижче катакомб, в секторі №1, знаходилися могили визначних військових і цивільних осіб. Тут поховані генерал Тадеуш Розвадовський (* 1866–† 1927), генерал Вацлав Івашкевич (* 1871–† 1922), бригадир Чеслав Мончинський, віцепрезидент Львова Леонард Сталь (* 1866–† 1929), архієпископ Юзеф Теодорович, генерал Людвік Ридигер (* 1859–† 1920) та інші.

Найстарішу частину цвинтаря “Obrońców Lwowa” зі сторони Погулянки завершує пам'ятник Слави, виконаний у формі тріумфальної арки з напівовальною у плані колонадою з дванадцяти колон, з'єднаних архітравом. Перед стовпами арки від Погулянки стояли кам'яні фігури левів, які були виконані за проектом скульптора Юзефа Стажинського. Нижче від пам'ятника Слави розташовані, повторюючи його майже півциркульну в плані форму, три тераси з могилами полеглих воїнів (поля XIII–XIX на плані цвинтаря). Будівництво пам'ятника Слави тривало п'ять років. Його урочисте відкриття відбулося 11 листопада 1934 р.¹¹

У 1925 р. тілні останки невідомого воїна перевезено з Личаківського меморіалу до Варшави, де 1 листопада їх перепоховано у Могилі Невідомого Воїна на площі Саській (тепер Юзефа Пілсудського)¹². На цвинтарі у Львові ж залишилося тільки могильне місце, накрите мармуровою плитою, виготовленою за проектом скульптора Казимира Сокальського. На цьому цвинтарі спочивають в окремих і спільних могилах 2318 учасників бойових дій у Львові 1–22 листопада 1918 р. та боротьби проти більшовиків у 1920 р., зокрема, проти Червоної армії під командуванням С. Будьонного¹³.

Поряд з військовим цвинтарем знаходилося кладовище учасників боїв, які померли у мирний час. На цьому цвинтарі поховані жертви німецько-польської війни 1939 р. і Руху опору в 1922–1944 рр. У 1927 р. тут похований і автор проекту цвинтаря “Obrońców Lwowa” – архітектор Р. Індрух¹⁴.

Воєнні дії 1939–1944 рр. не знищили цвинтаря. В післявоєнний період він почав поступово занепадати; однак навіть у такому стані цвинтар був “як більмо на оці” для тодішнього комуністичного режиму.

25 серпня 1971 р. за допомогою танків і військових бульдозерів радянська влада зруйнувала колонаду. Арку і пилони знищити не вдалося – висаджувати в повітря динамітом видавалося небезпечним через близькість житлових будинків. На могилах, де були поховані ветерани польського війська, прокладено автомобільну дорогу (тепер вул. Банаха), яка відокремлювала найпомпезнішу частину цвинтаря. Навколо кладовища побудовано цегляний мур. У катакомбах створено каменярські майстерні, які згодом поступово засипалися цвинтарним сміттям¹⁵.

Усе це робилося, незважаючи на протести полонійних організацій і посольств західних країн. Цей факт вандалізму ще раз засвідчив про брак пошанування Радянським Союзом міжнародних конвенцій про охорону та відновлення військових могил.

У 1990 р. польська фірма “Енергополь” розчистила з-під будівельних уламків та сміття могили центральної частини цвинтаря (поля VI–XII на плані), зробивши таким чином добрий початок його відтворення та повної реконструкції. У 1997 р., при узгодженні з владою м. Львова, розпочалися перші реставраційні роботи та впорядкування цвинтаря.

¹ Nisieja S. Dzielnica za Styksem. – Wrocław, 1998. – S. 374.

² Orłowicz M. Przewodnik po Lwowie. – Lwów, 1920. – S. 122.

³ Przewodnik po cmentarzu Obrońców Lwowa. – Lwów, 1939. – S. 2.

⁴ Ibidem. – S. 4.

⁵ Ibidem. – S. 3.

⁶ Kurier Lwowski. – 15.IV.1925. – S. 5.

⁷ Przewodnik po cmentarzu Obrońców Lwowa. – Lwów, 1939. – S. 10–12.

⁸ Ibidem. – S. 13.

⁹ Ibidem. – S. 14.

¹⁰ Ibidem. – S. 15.

¹¹ Ibidem. – S. 16.

¹² Medyński A. Przewodnik po cmentarzu Łyczakowskim. – Lwów: Nakładem “Drukarni Polskiej” B. Wysloucha. – 1937. – S. 52.

¹³ Ibidem. – S. 18.

¹⁴ Ibidem. – S. 19.

¹⁵ Nisieja S. Dzielnica za Styksem. – Wrocław, 1998. – S. 392.

Khrystyna Kharchuk. POLISH MILITARY MEMORIAL AT THE LYCHAKIV CEMETERY

In article were shown the course of building polish military cemetery in Lviv in 20th of XX century and its destruction at the soviet period.

Key words: *cemetery, Poles, Lviv, ukrainian-polish war.*